Influența lui Robin George Collingwood asupra lui Eugenio Coseriu

Cristinel Munteanu
Universitatea „Constantin Brâncoveanu" din Piteşti

Abstract: R.G. Collingwood is an English philosopher and historian who is reffered to by Coseriu a few times, mainly when he mentions the way in which history has to be interpreted. Despite the relatively few references, we are entitled to believe (and this is what we try to prove here) that Collingwood's influence on Coseriu was greater than assumed, at least by the fact he confirms – through the ideas found in his books – a series of Coseriu' intuitions and principles.

Key-words: E. Coseriu, R.G. Collingwood, history, philosophy of language, hermeneutics.

1. Atunci când scrii un articol omagial, o normă nescrisă, dar fixată printr-o agreabilă tradiţie academică, te obligă să porneşti de la un punct de vedere exprimat de cel/cea omagiat(ă) ori să faci referire la activitatea acestuia/acesteia ori să abordezi un subiect drag lui/ei, care face parte din sfera preocupărilor sale ş.a.m.d. Prin urmare, dedicându-i Profesorului Eugen Munteanu un material de exegeză coseriană, nu mă voi abate de la regula de mai sus, de vreme ce înrâurirea lui Eugenio Coseriu asupra lingvistului ieşean a fost una profundă şi hotărâtoare, cel din urmă declarându-se un adept entuziast al lingvisticii integrale coseriene. Mai mult decât atât, am în vedere faptul că însuşi Eugen Munteanu a publicat, acum două decenii, un studiu exegetic intitulat: *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coseriene* (vezi Munteanu E. 1993).

1.1. Tema aleasă de mine ar putea, totuşi, să-i surprindă chiar şi pe unii cunoscători ai teoriei lui Coseriu, fiindcă numele lui Collingwood (spre deosebire de cel al lui Aristotel, de exemplu) este foarte rar amintit de savantul de origine română. Cine va parcurge, bunăoară, pagină cu pagină, seria celor 10 volume de studii coseriene (considerate „de referinţă") apărute la Editura Gredos din Madrid va constata că numele lui Collingwood nu este pomenit nici măcar o dată[1]. Abia în unele materiale

[1] Într-un interval de peste 30 de ani (începând cu 1962), s-au publicat (ori s-au republicat) la Gredos următoarele cărţi semnate de Coseriu: *Teoría del lenguaje y lingüística general*, *Sincronía, diacronía e historia*, *El hombre y su lenguaje*, *Principios de semántica estructural*, *Estudios de lingüística*

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

publicate de Coseriu în limba germană (comunicări sau cursuri, la origine) îl găsim menţionat pe acest filozof englez[2], dar asupra acestui amănunt voi reveni ceva mai încolo. Se pare însă că în unele texte/discursuri coseriene elaborate în româneşte, Collingwood se bucură de o mai mare atenţie.

1.2. Convins că „ştiinţa este o formă de împărtăşanie"[3] şi vrând să dea cât mai mult românilor prin prelegerile şi conferinţele ţinute în ţara natală ori prin interviurile acordate, Coseriu a insistat, cu diverse ocazii, asupra importanţei gânditorului britanic amintit[4]. Or, după cum vom vedea, unele menţiuni care ne interesează aici prezintă o semnificaţie aparte şi prin aceea că se găsesc, de pildă, fie într-o prelegere auzită şi transcrisă (de pe bandă magnetică) de către E. Munteanu (vezi Coşeriu 1993/2008), fie într-o traducere a unei opere coseriene făcută de către acelaşi lingvist şi filolog (vezi Coşeriu 2011), fie (implicit, dar ca suport al discuţiei) într-un interviu acordat celui omagiat astăzi (vezi Coşeriu 1992). Aşadar, şi această observaţie constituie un motiv în plus să cred că tema pe care o tratez este, în acest context, una foarte potrivită.

1.2.1. În cele ce urmează, consemnez – fără să dezvolt – câteva lapidare dovezi ale preţuirii lui Collingwood de către Coseriu. De pildă, într-o prelegere ieşeană referitoare la principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii, savantul român spunea despre acesta că este „un filosof englez pe care eu îl apreciez foarte mult, din mai multe puncte de vedere, ca şi din cauza biografiei lui particulare" (Coşeriu 1993/2008: 22). Într-o altă lecţie asemănătoare, ţinută în faţa publicului universitar sibian, Coseriu vorbea despre acelaşi gânditor tot în termeni elogioşi: „Un filosof englez, Collingwood, pe care vi-l recomand pentru că e foarte interesant, a scris şi o carte de estetică, *Ideea artei*, o carte despre natură, *Ideea naturii*, şi una despre istorie, *Ideea istoriei*." (Coşeriu 2004c: 27)[5].

1.2.2. Graţie recentei versiuni româneşti a unei opere fundamentale coseriene, *Geschichte der Sprachphilosophie*, cititorul român mai poate descoperi o apreciere

románica, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, *Gramática, semántica, universales*, *Lecciones de lingüística general*, *Introducción a la lingüística*, *Competencia lingüística*.

[2] Robin George Collingwood (1889-1943) a fost un filozof şi istoric englez, profesor de metafizică la Oxford. A fost influenţat de Kant, Hegel, Vico, F.H. Bradley şi J.A. Smith, cunoscând o importantă înrâurire şi dinspre idealismul italian, prin Croce, Gentile şi Guido de Ruggiero.

[3] După propria mărturisire (vezi Coşeriu 2004b: 61).

[4] Cum a făcut-o, de altfel, şi în cazul marelui filozof american John Dewey, pe care îl aprecia în grad maxim, mai ales pentru capodopera sa, *Logic. The Theory of Inquiry* (1938). Pentru unele detalii, vezi, în acest sens, Munteanu C. 2012: 23-24. În prezent, lucrez la elaborarea unui amplu studiu exegetic privind influenţa ideilor lui Dewey asupra lingvisticii integrale coseriene.

[5] În realitate, cartea de estetică se numeşte *Principiile artei* (*The Principles of Art* [1938]; vezi bibliografia de la sfârşitul acestui articol).

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

parcimonioasă, tocmai prin încadrarea lui Collingwood ca „excepţie" în peisajul filozofiei engleze. Discutând despre „funcţia limbii" la John Locke, Coseriu afirmă: „Limba este înţeleasă în primul rând ca instrument; la fel ca, anterior, la Francis Bacon şi Thomas Hobbes şi, ulterior, la George Berkeley şi David Hume, în acest fel este pus în evidenţă caracterul practic al limbii. Această idee pare un semn distinctiv al filozofiei limbajului din Anglia, dacă facem abstracţie de unele excepţii importante, precum James Harris (1709-1780) sau Robin George Collingwood (1889-1943)." (Coşeriu 2011: 253)[6].

1.3. Termenul de *influenţă* folosit în titlul acestei lucrări trebuie luat într-o accepţie largă, fiindcă – lăsând la o parte punctele în care savantul român îi este în mod evident îndatorat filozofului britanic – în unele privinţe înrâurirea lui Collingwood asupra lui Coseriu se poate reduce la confirmarea sau la reconfirmarea unor idei pe care savantul român şi le va fi însuşit, în prealabil, de la alţi filozofi sau, dimpotrivă, le va fi aflat pe cont propriu. La maeştrii care l-au influenţat pe Coseriu se întâlnesc frecvent puncte de vedere similare, şi aceasta fie pentru că ei şi-au trecut problemele (şi soluţiile) unul de la altul, în virtutea tradiţiei, fie, pur şi simplu, pentru că făceau parte din aceeaşi familie de gândire (având aceeaşi *forma mentis*), adăpându-se din aceeaşi albie a idealismului filozofic. Prin urmare, de-a lungul discuţiei voi avea în vedere atât influenţe sigure, cât şi influenţe probabile.

2. Voi începe cu acele aspecte care certifică indubitabil influenţa în cauză. *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau* (Humanitas, Bucureşti, 2011), în traducerea lui Eugen Munteanu şi a Mădălinei Ungureanu, ne oferă prilejul de a pune în evidenţă modul particular în care savantul de origine română înţelegea să facă istoria unei asemenea discipline. Convingătoare, utilă şi plină de sugestii ni se pare concepţia lui Coseriu despre felul în care ar trebui citite textele marilor gânditori, lectura acestora fiind văzută ca un proces hermeneutic *sui generis*[7].

Donatella di Cesare – realizatoarea versiunii italiene a *Istoriei filozofiei limbajului* (şi, în acelaşi timp, o însemnată elevă a lui Coseriu) – remarcă just că, în realitate, nu avem de-a face cu o istorie a filozofiei limbajului în adevăratul sens al cuvântului, ci cu o filozofie a limbajului de un tip aparte, cea a lui Coseriu; în consecinţă, ne aflăm în faţa unei opere care trebuie citită ca atare (Coseriu 2010: 15). Astfel concepută, *Istoria filozofiei limbajului* ne apare ca o „polifonie uriaşă", ca un „sugestiv şi complex dialog pe mai multe voci" (*ibid.*). Trebuie precizat imediat însă că acest dialog peste timp purtat de Coseriu cu marii gânditori ai lumii se desfăşoară într-o manieră plină

[6] Că nu-i o adăugire ulterioară a lui J. Albrecht, o dovedeşte traducerea Donatellei di Cesare (Coseriu 2010: 227), care a lăsat deoparte, din principiu, interpolările/completările editorului german făcute pe versiunea originară a *Istoriei filozofiei limbajului.*

[7] Pentru o tratare *in extenso*, vezi Ioan S. Cârâc & Cristinel Munteanu, *Istoria filozofiei limbajului ca hermeneutică* ***sui generis***, [sub tipar] în „Analele Universităţii «Dunărea de Jos» din Galaţi", Fascicula XXIV, *Lexic comun/Lexic specializat*, Anul V, Nr. 2 (6), 2011.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

de respect, dar, totodată, lipsită de complexe de inferioritate din partea savantului român. Coseriu combate unele opinii, chiar dacă aparţin unor autorităţi, după cum subliniază meritul altora, atunci când este cazul. El are deja formată o concepţie proprie, iar contactul cu textele filozofilor nu face altceva decât să-i confirme (adesea), cum spuneam, convingerile[8]; mai mult decât atât, Coseriu recunoaşte (cu diverse ocazii[9]) că a (re)descoperit unele intuiţii pe care le avea cu privire la realitatea limbajului într-o formulare mai clară sau mai sugestivă (aşadar, mai bine exprimate) la unii dintre iluştrii săi înaintaşi. Pe de altă parte – susţine Coseriu – , chiar dacă, ulterior, identificăm la precursori idei pe care, iniţial, crezusem că le-am gândit doar noi, lucrul acesta ar trebui să ne bucure, şi nu să ne înciudeze. În această privinţă, Coseriu îl urma pe B. Croce, căruia i se părea extraordinar faptul de a fi descoperit că el şi Platon, bunăoară, au gândit la fel o anumită chestiune.

3. Eugen Munteanu plasează pe coperta a IV-a a ediţiei româneşti a *Istoriei* următorul comentariu prevenitor: „Diferenţa specifică a lecturii pe care ne-o oferă Eugeniu Coşeriu constă în accentul pe o hermeneutică a originarului şi a autenticităţii, pentru care contactul direct cu textele marilor gânditori reprezintă deopotrivă punctul de plecare, reperul constant şi punctul final. Ideile par astfel a fi «moşite» în chiar matricea lor originară, adică în gândirea celor care le-au produs". Se poate spune că, într-o formă concentrată, lingvistul ieşean surprinde aici însăşi concepţia lui Coseriu despre modul în care se cuvine să interpretăm textele celor vechi.

3.1. Într-adevăr, Eugenio Coseriu atrăgea atenţia – în interviul acordat lui Eugen Munteanu în 1992 – că felul în care citim operele maeştrilor de gândire presupune o identificare cu autorul interpretat şi, în acelaşi timp, o disociere de acesta, deoarece, înţelegându-l, de pildă, pe Platon din interiorul teoriei sale, nu uităm că noi nu suntem, de fapt, Platon, ci o altă conştiinţă. În consecinţă, actul hermeneutic este, totodată, unul creator, întrucât nu repetăm (într-o manieră „papagalicească") ideile lui Platon: „Această hermeneutică este întotdeauna identificare cu cel interpretat şi, în acelaşi timp, distanţare. Lucrul cel mai greu este să te păstrezi pe tine însuţi ca interpret, dar şi să poţi asuma toată personalitatea şi condiţiile celuilalt, ca să vezi care este dreptatea lui şi să rămâi totuşi în afară; să nu ajungi să te identifici total cu el, căci atunci nu interpretezi, atunci spui din nou, repeţi. Identificarea totală nu mai înseamnă interpretare. Dacă eu m-am identificat cu Platon, atunci eu spun întocmai ceea ce a spus Platon, fără să mai arăt o înţelegere a lui; pe când ceea ce trebuie să fac atunci când interpretez este să pot înţelege pe Platon din punctul lui de vedere şi

[8] De altfel, un principiu pe care Coseriu îl preluase de la John Dewey sună în felul următor: *intersubiectivitatea este garanţia obiectivităţii* (ştim că lucrurile sunt aşa şi nu altfel, tocmai pentru că şi alţi oameni ne spun că sunt aşa cum le vedem şi noi).

[9] Aceste lucruri le spune Coseriu în mai multe interviuri şi conferinţe, de aceea nu mai facem trimiteri punctuale la locurile în care se găsesc.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

în acelaşi timp să înţeleg că eu reprezint un alt punct de vedere. […] Trebuie deci să ai o perspectivă şi, în acelaşi timp, să vezi interpretarea dinlăuntru." (Coşeriu 1992: 7).

3.2. Nu este greu de găsit sursa acestei opinii. Ea este reprezentată, în primul rând, de lucrările de filozofie a istoriei ale lui R.G. Collingwood, reputat profesor englez de metafizică şi de istorie, care a activat, în perioada interbelică, la Universitatea din Oxford. Pentru Collingwood, istoria se confundă/se suprapune cu istoria gândurilor celor care au acţionat înaintea noastră, iar istoricul are ca misiune reconstituirea acestor gânduri în propria minte şi în cadrul propriului orizont de cunoaştere: „The history of thought, and therefore all history, is the re-enactment of past thought in the historian's own mind. […] The historian not only re-enacts past thought, he re-enacts it in the context of his own knowledge and therefore, in re-enacting it, criticizes it, form his own judgement of its value, corrects whatever errors he can discern in it." (Collingwood 1956: 215; cf. şi *id.* 1998: 123-133).

3.2.1. În mai multe ocazii, Coseriu mărturiseşte că îi este dator filozofului britanic în ceea ce priveşte interpretarea proceselor istorice în genere. De pildă, explicând cum are loc schimbarea lingvistică, savantul român se referă şi la modalitatea în care aceasta este analizată: „Interpretăm cum s-a întâmplat acest lucru în această stare de lucruri, adică în acest context. Altfel nu înţelegem nimic. Ca să înţelegem trebuie să ştim nu numai că, de exemplu, Senatul roman pierde, într-adevăr, bătălia împotriva tendinţelor imperiale – care se prezintă la Cezar şi se prezentaseră deja înainte, la Marius – , ci trebuie să înţelegem şi starea de lucruri în care Cezar, în opoziţie cu Senatul, este asasinat în Senat de reprezentanţii partidului Senatului, între alţii şi [de] Brutus. Ca să înţelegem, trebuie să ne gândim – cum spune un filozof englez, Collingwood – că întrebarea este: de ce eu, fiind Brutus şi aflându-mă în această stare de lucruri, în acest context istoric, l-aş fi omorât pe Cezar, aş fi considerat că este necesar să-l omor pe Cezar? Deci, interpretarea istorică este tocmai reconstruire, cunoscând, se înţelege, faptele care s-au întâmplat mai târziu. Şi atunci reconstruirea explică această stare de lucruri anterioară." (Coşeriu 1996: 82).

Cea mai timpurie menţionare a lui Collingwood, pe care am găsit-o în legătură cu această problemă[10], datează din 1979, fiind inclusă în discursul de recepţie la academia norvegiană, discurs publicat sub titlul sugestiv: *Humanwissenschaften und Geschichte. Der Gesichtspunkt eines Linguisten* (vezi Coseriu 1979/1988: 105). Ne-am fi aşteptat ca în cartea-interviu îngrijită de J. Kabatek şi A. Murguía (mult mai amplă şi mai bogată în informaţii decât cea românească, realizată de Nicolae Saramandu, din care tocmai am citat mai sus), *«Die Sachen sagen, wie sie sind…». Eugenio Coseriu im Gespräch*, savantul român să facă o referire şi la Collingwood. Or, singurul element întâlnit în acel loc este doar o fugară trimitere la asasinarea lui Cezar, fără menţionarea învăţatului englez: „Wäre die Geschichte

[10] Desigur, nu am pretenţia de a cunoaşte tot ce s-a publicat din opera lui Coseriu, în diverse limbi, pentru a afirma cu deplină siguranţă aşa ceva.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

anders gewesen, wenn Brutus Caesar nicht getötet hätte? Nein! – Warum? Weil er ihn getötet hat." (Coseriu 1997a: 50).

În orice caz, adresându-se publicului românesc, Coseriu simţea nevoia să dea explicaţii suplimentare acestuia, poate şi pentru că în mediul nostru ştiinţific (chiar şi printre istorici) Collingwood era cvasi-necunoscut. Iată o altă dovadă, extrasă din prelegerea ieşeană deja amintită: „Deci, în realitate, ne interpretăm totdeauna pe noi înşine în măsura în care suntem capabili să asumăm, pe baza alterităţii fundamentale a omului, să asumăm personalitatea, modul de a gândi al altora, chiar în timpuri cu totul diferite şi îndepărtate de timpul nostru. Un filosof englez pe care eu îl apreciez foarte mult, din mai multe puncte de vedere, ca şi din cauza biografiei lui particulare, Collingwood, într-o carte extraordinară, scrisă tocmai despre esenţa istoriei, zice că, în realitate, când ne întrebăm de ce Brutus l-a omorât pe Cezar, ne întrebăm de ce eu, în situaţia lui Brutus şi în aceleaşi condiţii istorice, l-aş fi omorât pe Cezar. Şi nu spune că aşa trebuie să pună problema istoricul, ci că aşa *se pune* în realitate, chiar când istoricul crede că pune problema obiectiv cu privire numai la Brutus. Ca să pună problema serios, trebuie să reconstruiască această situaţie istorică, să se situeze el însuşi în această situaţie istorică. Deci tot aşa facem şi în lingvistică atunci când ne întrebăm cu privire la fapte din trecut şi când ne întrebăm cu privire la ceea ce s-a numit schimbarea lingvistică, adică faptele care se creează în limbaj şi care devin apoi obiective într-o comunitate lingvistică. Tot aşa, în realitate ne întrebăm: de ce eu în aceste condiţii istorice aş fi adoptat această formă nouă, de exemplu pentru viitorul verbelor în limba latină sau latina numită vulgară." (Coşeriu 1993/2008: 22).

3.2.2. Iată cum se prezintă întrebarea respectivă la Collingwood însuşi: „When he [= the historian] knows what happened, he already knows why it happened. This does not mean that words like «cause» are necessarily out of place in reference to history; it only means that they are used there in a special sense. When a scientist asks «Why did that piece of litmus paper turn pink?» he means «On what kinds of occasions do pieces of litmus paper turn pink?». When a historian asks «Why did Brutus stab Caesar?» he means «What did Brutus think, which made him decide to stab Caesar?»." (Collingwood 1956: 214).

Şi istoria filozofiei se supune, desigur, aceloraşi exigenţe ale istoriei în viziunea lui Collingwood. De aceea, nu întâmplător, el judecă asemănător, utilizând aceeaşi logică a întrebărilor[11], când are în vedere o personalitate de talia lui Platon:

[11] Pentru o analiză extinsă a logicii întrebărilor la R.G. Collingwood şi a modului în care acesta înţelegea hermeneutica, vezi şi Gadamer 2001: 280 şi urm., dar şi *ibid.*: 643-644. Pentru felul în care Collingwood însuşi argumenta pertinenţa unei astfel de logici, cititorul român poate consulta traducerea autobiografiei sale filozofice (Collingwood 1998: 57-68). În legătură cu interpretarea textelor religioase, vezi cele spuse de Ioan Pânzaru, care consideră că R.G. Collingwood îl continuă, într-o manieră mai rafinată, pe Spinoza. Specialistul bucureştean rezumă punctul de vedere al lui Collingwood (vezi Pânzaru 1999: 150-152), însă încearcă şi o critică la adresa acestuia, opunându-i principiul incertitudinii

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

„But how does the historian discern the thoughts which he is trying to discover? There is only one way in which it can be done: by re-thinking them in his own mind. The historian of philosophy, reading Plato, is trying to know what Plato thought when he expressed himself in certain words. The only way in which he can do this is by thinking it for himself. This, in fact, is what we mean when we speak of «understanding» the words." (*ibid*.: 215).

3.3. Din cele de mai sus, s-a putut vedea în ce măsură îi este Coşeriu tributar lui Collingwood, atât cu privire la istorie (ca ştiinţă), cât şi cu privire la lectura precursorilor (ca hermeneutică). Chiar şi unele exemple – cel cu Brutus şi cel cu Platon – sunt împrumutate, după cum s-a observat, tot de la filozoful englez. Aceasta nu înseamnă însă că E. Coseriu preia întocmai concepţia lui Collingwood. Viziunea sa asupra istoriei este mai complexă, fiind influenţată de o întreagă familie de gândire, din care fac parte, printre alţii, şi Hegel, şi Croce (cel din urmă având, de altfel, o puternică înrâurire şi asupra lui Collingwood, căruia i-a fost şi prieten; în plus, ambii nutreau o mare pasiune şi pentru Vico). La fel se întâmplă şi în cazul hermeneuticii, întrucât E. Coseriu îl depăşeşte pe Collingwood, pe de o parte, (α) prin faptul că pune accentul şi pe latura creatoare a interpretării şi, pe de altă parte, (β) prin aceea că înglobează hermeneutica respectivă într-o teorie a textului ce poartă marca originalităţii sale.

3.3.1. Modul creator de a interpreta textele (dincolo de cele declarate explicit de Coseriu însuşi, vezi *supra*, 3.1.) este ilustrat şi de *Istoria filozofiei limbajului*. Comentându-l pe Vico, Coseriu atinge o problemă fundamentală a hermeneuticii: „Este cel care interpretează obligat de a se ţine strict de litera textului interpretat, sau poate depăşi textul pentru a încerca să arate ce a voit «de fapt» să spună autorul pe care îl interpretează sau ce ar fi putut să spună acesta? Oare cel care întreprinde un demers interpretativ trebuie să se comporte ca Xenofon, care – atât cât putem aprecia astăzi acest lucru – relatează cu fidelitate ce ştia despre Socrate, sau ca Platon, care în dialogurile sale a «gândit mai departe» doctrina lui Socrate? La Xenofon găsim probabil exact ceea ce a spus sau a făcut Socrate – redat corect, conform modestelor posibilităţi de înţelegere şi de expresie de care dispunea Xenofon. La Platon dăm, dimpotrivă, peste afirmaţii pe care personajul istoric Socrate nu le-a făcut niciodată. Platon încearcă să dezvolte ceea ce Socrate, aşa cum îl cunoştea el, voise să spună, chiar dacă nu a spus. Astfel, el conferă un anumit sens afirmaţiilor lui Socrate, transmise fragmentar. Care Socrate este oare mai «verosimil», cel al lui Xenofon sau cel al lui Platon? Unele lucruri par să indice că cel

(„care înglobează descrierea sa, dar îi atribuie un coeficient ce poate lua uneori valori nedeterminate"). În recenta carte a Danei Ţabrea, *Dezvoltarea metafizicii ca hermeneutică: Robin George Collingwood. O filosofie practică* (Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2012 [apărută, de fapt, în 2013]), nu apare nicio referire la Coseriu, deşi autoarea a luat în consideraţie şi impactul pe care l-a avut filozoful englez asupra gânditorilor români (printre care sunt amintiţi Mircea Eliade şi Ioan Petru Culianu).

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

al lui Platon este preferabil. La Platon sunt continuate şi dezvoltate anumite evaluări, într-o direcţie în care se îndreptase şi Socrate, fără însă a merge până la capăt. Acest Socrate al lui Platon nu este altcineva decât Platon însuşi. Cu aceasta am ajuns la un paradox: adevăratul Socrate trebuie căutat în Platon." (Coşeriu 2011: 372). De altminteri, din aceeaşi operă magistrală aflăm că la fel proceda şi Thomas de Aquino în raport cu lucrările Stagiritului: „Se observă mereu că Thomas de Aquino se mişcă strict în cadrele gândirii aristotelice, dezvoltând însă până la cel mai mic detaliu ceea ce din scrierile lui Aristotel poate fi doar dedus." (*ibid*.: 199) [12].

Peste ani, susţinând o comunicare despre filozofia lui Blaga, Coseriu reiterează într-o manieră şi mai clară distincţia de mai sus, dovedind că nu şi-a schimbat deloc punctul de vedere: „Există, cred eu, două moduri de a interpreta, chiar în sens pozitiv, două moduri hermeneutice, care pot fi şi combinate: un mod extern şi static şi un mod intern şi dinamic. Acest al doilea mod este numai în parte intern, fiindcă pleacă de la autor pentru a merge, dacă e posibil, cu acest autor mai departe; şi e, în acelaşi timp, dinamic sau simpatetic, pentru că îşi propune să-l înţeleagă pe autor mai bine decât s-a înţeles autorul însuşi. Asta înseamnă să vedem ce perspective deschide sau care sunt intuiţiile care se află la baza celor spuse explicit de Blaga. Eu obişnuiesc să citez în acest sens cele două interpretări clasice ale lui Socrate, cea a lui Xenofon şi cea a lui Platon. Fără îndoială, cea obiectivă este interpretarea lui Xenofon, care spune, cu inteligenţa pe care o avea el ca soldat şi mercenar, exact ce spunea Socrate, aşa cum se pare că se înţelegea sau se prezenta acesta. Pe când Platon dă o interpretare dinamică, pleacă de la Socrate pentru a vedea tot ce era în intuiţia socratică, dezvoltă un Socrate pe care noi îl numim Platon însă, care este un Socrate, după părerea mea, mai adevărat decât *Socratele* lui Xenofon." (Coseriu 1997: 19-20).

3.3.2. Încă din anii '70 (vezi *Textlinguistik*, publicată în 1980[13]), Coseriu a pus bazele unei lingvistici a textului văzută ca o hermeneutică a sensului, interesul învăţatului

[12] Se poate susţine că E. Coseriu a procedat într-o manieră similară cu opera lui Wilhelm von Humboldt. Într-o conferinţă inedită, ţinută la Cluj, în data de 19 mai 1999, Coseriu povesteşte cum a încercat să împace, la începuturile activităţii sale, concepţia energetică humboldtiană cu ideea sistematicităţii saussuriene. Printre altele, el reaminteşte că a încercat apoi să dezvolte o tipologie lingvistică în spirit humboldtian, adică aşa cum ar fi făcut-o Humboldt, dacă ar fi făcut-o (vezi Coseriu 1972/1977: 142-184). Timpul i-a dovedit că nu se înşelase deloc, fiindcă, ulterior, a fost descoperită o „gramatică mexicană" (pe care avea să o editeze tot un discipol coşerian, Manfred Ringmacher) scrisă de Humboldt însuşi, în care învăţatul german schiţase o tipologie a limbii aztece exact aşa cum ar fi făcut-o Coseriu. Savantul român îşi încheie relatarea surprinzând cu umor (şi cu satisfacţie) paradoxul situaţiei: „Acum, nu ştiu, eu l-am imitat pe Humboldt, Humboldt m-a imitat pe mine...".

[13] Cartea reproduce, într-o formă îngrijită de J. Albrecht, materia unui curs pe care Coseriu l-a ţinut la Tübingen, în anul universitar 1977-1978. Savantul mărturisea că, în linii mari, îşi formase concepţia estetică încă din perioada italiană (1940-1950), predând apoi elemente de lingvistica textului şi la Montevideo, între anii 1960-1962.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

român îndreptându-se îndeosebi asupra operelor literare, fiindcă literatura artistică este locul în care întâlnim deplinătatea funcţională a limbajului. Coseriu nu excludea din sfera lingvisticii sale textuale celelalte tipuri de texte (adică cele neartistice), dovadă că, în alte contribuţii, s-a ocupat şi de textul religios, şi de cel istoric, şi de cel jurnalistic (sau informativ), şi de cel politic ş.a.m.d., însă este adevărat că zona literaturii îl atrăgea mai mult (dincolo de pasiunea sa pentru estetică), deoarece aceasta punea cele mai multe/mari probleme de interpretare.

Revenind la textele filozofice, se poate susţine că – *mutatis mutandis* – cele afirmate de Coşeriu referitor la studierea textelor politice (în conferinţa *Lenguaje y política*) sunt valabile şi cu privire la cercetarea celor dintâi. Prin urmare, textele filozofice pot fi studiate din trei perspective diferite:

a) ca orice alt text, din punct de vedere „filologic", şi anume ca documente, ca surse de informaţie istorică sau istorico-culturală ş.a.m.d., inclusiv în ceea ce priveşte concepţiile filozofice;

b) ca exemple tipice de discursuri apofantice (cf. *lógos apophantikós*, la Aristotel), în cadrul lingvisticii generale a textului, cu scopul de a identifica procedeele proprii acestei clase de discursuri (a căror finalitate este aceea de a stabili adevărul sau falsul, existenţa sau non-existenţa faptelor discutate/cercetate);

c) „în mod individual, în cadrul aşa-numitei «stilistici a vorbirii» sau, mai exact, a lingvisticii textului ca hermeneutică textuală [practicată] la nivelul «sensului»" (Coseriu 1987/2006: 42-43; trad. mea, C.M.).

3.4. Cred că nu este lipsit de interes să amintesc, în acest context, şi ce părere avea Coseriu despre textele filozofice dificile, care ridică probleme de interpretare. În această privinţă, el îşi însuşise principiul unui important pedagog şi filozof italian, Giovanni Gentile, potrivit căruia mai mult se înţelege dintr-un text dificil, care forţează învăţarea să progreseze, decât dintr-un text simplu, în care se găseşte, de altminteri, ceea ce ştim deja (vezi, printre altele, Coşeriu 2004c: 103)[14]. De altfel – adăugăm noi – , şi rivalul lui G. Gentile, Benedetto Croce (pe care Coseriu îl aprecia într-un grad mai mare) gândea similar. Cele spuse de Croce despre *Enciclopedia* lui Hegel i se potrivesc şi *Istoriei* lui Coseriu: „Desigur că această carte nu este o carte uşoară, nici ea însăşi şi nici prezentarea pe care i-o fac. Dar cred că, pentru oamenii care gândesc, dificultatea constituie mai curând un motiv de atracţie decât de respingere"[15].

Să fi fost Collingwood influenţat de Gentile (şi de Croce) şi în acest caz? Să fie din cauza acelei *forma mensis* comune? Cu referire la „subiectele [istorice] obscure" în general (şi nu cu privire la texte, neapărat), filozoful englez face dovada că gândea la fel ca Gentile: „…cunoaşterea avansează procedând nu de la cunoscut

[14] Un studiu exemplar, în care Coseriu interpretează/analizează după toate regulile câteva paragrafie aristotelice foarte dificile, înţelegând mai mult decât oferă acele fragmente, este „το ἕν σημαίνειν". *Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* (vezi Coseriu 1979/2004: 63-71).

[15] *Apud* Tullio de Mauro (care, la rându-i, avea în vedere *Cursul* lui Saussure), în *Introducere* la Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 18.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

spre necunoscut, ci de la necunoscut către cunoscut. Subiectele obscure, forţându-ne să gândim mai profund şi mai sistematic, ne ascut simţurile şi ne fac astfel capabili să risipim ceaţa prejudecăţilor şi [a] superstiţiilor în care minţile ne sunt adesea învăluite atunci când ne gândim la ceva familiar." (Collingwood 1998: 104-105).

4. Până aici am discutat chestiuni din care se vădeşte înrâurirea clară a lui Collingwood asupra lui Coseriu, dar, în acelaşi timp, am arătat şi în ce constă originalitatea celui din urmă în raport cu cel dintâi. După cum s-a văzut, Coseriu îi este dator gânditorului britanic pentru elemente ce ţin fie de metodologie, fie de epistemologie, şi mai puţin pentru aspecte ce privesc în mod direct problema limbajului. Există însă cel puţin un loc în care Coseriu îl invocă pe Collingwood pentru o chestiune legată de limbaj, mai exact pentru felul în care este deprins acesta de către copii.

4.1. Modul în care se însuşeşte prima limbă este unul creator: *se învaţă creând*. La acest aspect se gândeau W. von Humboldt, B. Croce sau chiar G. von der Gabelentz atunci când afirmau că în realitate nu se învăţă o limbă, ci se învaţă [cum] să creezi într-o limbă (Coseriu 2000: 127). Iar experienţa învăţării celei dintâi limbi este unică şi irepetabilă: nu se mai poate reface starea iniţială, ingenuă, întrucât nu mai este posibil să renunţăm la propria limbă când o învăţăm pe cea de-a doua. Nu se poate repeta aceeaşi experienţă a tuturor lucrurilor şi a întâmplărilor pe care am avut-o în copilărie. Ba, mai mult, este cu neputinţă să învăţăm din nou teoria literară, geografia, istoria etc., cu întreaga lor terminologie; şi, chiar de s-ar putea, n-ar mai fi în acea formă primară a copilului care învaţă în limba sa maternă (*ibid.*: 128-129).

De aceea, Coseriu îi dă dreptate lui Collingwood în critica îndreptată împotriva acelor psihologi care cred că cei mici învaţă limba în felul următor: mama îi arată copilului laptele şi-i spune „lapte", îi arată focul şi-i spune „foc", îi arată degetul şi-i spune „deget"… Într-adevăr, mama îi arată copilului laptele, dar îi (mai) zice (şi) „Ce gustos!", şi-i arată şi focul, dar îi zice „Arde/frige!", şi-i arată şi degetul, spunându-i „Porcuşorul[16] acesta a fost la piaţă". Aşa că micuţul învaţă semnificatele cuvintelor „creând şi emiţând, în realitate, ipoteze, creând de fiecare dată o limbă posibilă şi o denumire posibilă şi apoi renunţând la ea, modificând această ipoteză de acord cu vorbirea celorlalţi sau cu vorbirea adulţilor şi dându-şi seama că ipotezele sale nu coincid cu utilizările celuilalt vorbitor" (*ibid.*: 129).

[16] Exemplul oferit de Coseriu sună în spaniolă astfel: „*Este chanchito fue al mercado*". Or, *chanchito* (diminutiv format de la *chancho* 'porc', deci 'porcuşor') desemnează un peştişor galben cu dungi negre (*Chichlasoma facetum*) care trăieşte în râul Plata (ce curge între Argentina şi Uruguay), dar – mai apoi – şi în acvariile celor pasionaţi de asemenea vietăţi. De vreme ce şi în româneşte o anume specie de peşte mic se numeşte *porcuşor*, am considerat că exemplul lui Coseriu poate fi păstrat, prin traducere, întocmai cum era.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

Desigur, uneori, în mediul propriei familii, copilului i se pot accepta anumite născociri lingvistice, la care va renunţa însă în momentul ieşirii din respectivul mediu, când va constata că în exterior nu se spune la fel. De pildă, copilul îl poate interpreta, în primă instanţă, pe „arde" (sp. *quema*) drept nume al focului şi să întrebuinţeze cuvântul *arde* pentru a se referi la ceea ce noi numim *foc*. Dar, realizând ulterior că ceilalţi se exprimă diferit, va opera modificări[17]. În consecinţă, învăţarea limbii materne este o permanentă activitate creatoare şi, în acelaşi timp, un fel de sacrificiu.

4.2. Pentru că materialul din care am citat a constituit, la origine, o conferinţă, nu avem indicat şi locul din care Coseriu a împrumutat exemplele respective. Fără îndoială, sursa o constituie *The Principles of Art*, în care Collingwood vorbeşte despre modul în care copiii învaţă limba maternă: „…just as everyone, before he can begin to use a symbol in mathematics or the like, must be told what it means, so in a child's original acquisition of his mother tongue every word he is to use must first be explained to him; and it is actually supposed that this comes about by its mother, or other instructor, pointing to the fire and saying «fire», giving it milk and saying «milk», touching its toe and saying «toe», and so forth. When the fact comes out that when a mother points to the fire she probably says «pretty», when giving it milk, «nice», and when touching its toe, «this little pig went to market», the conclusion can only be expressed in the words of a (possibly mythical) schoolmaster: «parents are the last people in the world who ought to be allowed to have children.» (Collingwood 1958: 227)[18]. Se observă că E. Coseriu a reţinut (dintr-o lectură nu foarte recentă, probabil) întocmai exemplele lui Collingwood (*foc* – *lapte* – *deget*), intervertind ordinea primilor doi termeni, în cazul cărora a furnizat şi alte asocieri (sp. *quema!* 'arde' şi *qué rica!* 'ce gustos/delicios' în locul engl. *pretty* şi *nice* 'drăguţ').

5. În ultima parte a lucrării mele, voi încerca să pun în evidenţă câteva convergenţe de gândire întâlnite la cei doi savanţi, fără să am garanţia că, în aceste privinţe, Collingwood l-ar fi influenţat pe Coseriu. Există şi o serie de puncte comune la cei doi asupra cărora nu mă voi opri aici. De pildă, aş putea aminti modalitatea justă în care Collingwood îl interpretează pe Aristotel, foarte apropiată de maniera în care l-a înţeles şi Coseriu pe Stagirit (vezi Collingwood 1960: 80-92) sau aş putea

[17] Pentru ilustrare, Coseriu apelează la propria experienţă: fiica sa cea mare, înainte de a merge la şcoală, folosea o creaţie personală, *dama*, pentru a desemna calul. Ştiind despre ce-i vorba, toţi cei din familie îi făceau pe plac folosind acelaşi „cuvânt" (ce se ivise din îndemnul „andiamo a cavallo", din care fetiţa îl reţinuse aproximativ pe *andiamo* în forma *dama*). Evident că mai târziu, mergând la şcoală, a trebuit să renunţe la *dama*, fiindcă acolo nimeni nu înţelegea ce însemna (Coseriu 2000: 129).

[18] Mai departe, Collingwood explică mecanismul învăţării limbii de către copii, oferind exemple suplimentare.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

menţiona felul în care filozoful englez explică deosebirea dintre „natural process" şi „historical process" (vezi Collingwood 1956: 225 şi urm.), explicaţie cu care lingvistul român ar fi fost de acord, de bună seamă. Dar şi *The Idea of Nature* [1945], şi *The Idea of History* [1946], cărţi apărute postum, par să fi fost citite de Coseriu ceva mai târziu, pesemne în/după anii '60, de vreme ce nu găsim nicio referire la Collingwood (cel puţin ca argument suplimentar) în cea mai importantă operă a sa, *Sincronía, diacronía e historia* (a cărei primă ediţie datează din 1958). Ulterior, sintetizându-şi ideile din cartea scrisă în Uruguay, am văzut că lingvistul român apelează şi la Collingwood, semn că îl citise între timp. Bănuiesc că E. Coseriu ştia, totuşi, de acest filozof britanic încă din perioada studiilor sale italiene (1940-1949). La 28 de ani, în 1949, la Milano, tânărul savant de origine română îşi susţinea cel de-al doilea doctorat – în filozofie – cu o teză despre evoluţia ideilor estetice în România (*L'evoluzione delle idee estetiche in Romania*). Era foarte familiarizat cu concepţia estetică a lui Benedetto Croce, pe care îl cunoscuse şi personal. Dat fiind faptul că B. Croce era bun prieten cu R.G. Collingwood, este de presupus că E. Coseriu a descoperit în bibliotecile din Italia şi a citit măcar *The Principles of Art* (1938)[19], în care învăţatul englez aplică multe dintre ideile preluate de la Croce. În consecinţă, dând curs unei asemenea presupuneri, voi trece în revistă câteva elemente comune celor doi, făcând referire, în cazul lui Collingwood, doar la lucrarea sa de estetică.

5.1. Cu privire la limbaj în general sau la limbă, Collingwood scrie câteva pagini excelente despre relaţia dintre *language* şi *thought*, arătând modul în care se formează – pe baze lingvistice – gândirea conceptuală şi gândirea discursivă (Collingwood 1958: 252-254). Felul în care el tratează aceste lucruri (vorbind, bunăoară, despre *indivisible unity*) aminteşte de conceptul aristotelic *nóesis ton adiairéton* (*indivisibilium intelligentia* sau *apprehensio simplex*, cum îi spuneau scolasticii), la care Coseriu se întoarce frecvent. În plus, chiar dacă nu îl aminteşte pe W. von Humboldt, care afirmase că limbajul este, în primul rând, *enérgeia* (activitate), şi nu *érgon* (produs), Collingwood susţine că „language is an activity; it is expressing oneself, or speaking" şi că gramaticianul nu analizează altceva decât „a product of this activity" (*ibid.*: 254). Amănuntul este important (cf. *supra*, 1.2.2.), fiindcă însuşi Coseriu a făcut din această idee a lui Humboldt una dintre piesele de rezistenţă ale edificiului său teoretic.

5.2. Încă de la începutul carierei sale ştiinţifice, Coseriu şi-a propus să respecte, în terminologia sa, următoarea regulă: „Eu încerc – fiindcă consider că e nevoie ca

[19] O primă formă a acestei cărţi, de dimensiuni mult mai mici, a apărut în 1925, sub titlul *Outlines of a Philosophy of Art*; în prefaţa acesteia, Collingwood recunoaşte în mod explicit influenţa lui Croce. Pentru confirmarea acestei ipoteze, ar trebui consultată teza de doctorat (nepublicată) a lui Coseriu (păstrată în Arhiva „Eugenio Coseriu" de la Tübingen), pentru a vedea dacă există într-adevăr vreo trimitere la Collingwood.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

ştiinţele umaniste să fie şi umane, şi să fie mai mult sau mai puţin înţelese de vorbitori – să mă apropii cât mai mult de vorbirea curentă şi să transform în *termen* ceea ce există deja în vorbirea curentă, şi să întrebuinţez cuvântul nu ca în limbă, ci ca termen pentru ceva definit. Acesta este principiul meu în terminologie." (Coşeriu 1996: 55). Or, acelaşi lucru îl preocupase şi pe Collingwood, şi anume să întrebuinţeze „a terminology in which the common-sense distinction can be easily and not too unnaturally expressed" (Collingwood 1958: 172). Criticând limbajul prea tehnicist al diferitelor doctrine/ şcoli filozofice ori al unor gânditori, savantul englez îşi motiva alegerea astfel: „My reason for adopting this terminology is, chiefly, that it stands nearer than any other to everyday speech, and therefore begs fewer questions." (*ibid*.: 174). După cum se vede, şi în această problemă Coseriu şi Collingwood sunt în deplin consens.

5.3. Benedetto Croce este teoreticianul care a susţinut cu cea mai mare tărie identitatea dintre limbaj şi poezie[20] şi, în consecinţă, identitatea dintre lingvistică şi estetică ori identitatea dintre filozofia limbajului şi filozofia poeziei şi a artei (vezi Croce 1970: 209-220 şi Croce 1971: 213-214). Coseriu, bun cunoscător al concepţiei lui Croce, afirmă că o astfel de identitate esenţială se poate susţine numai dacă limbajul este privit în sens absolut: „Într-adevăr, ca unitate de intuiţie şi expresie, ca pură creaţie de semnificate (care corespund «modului de a fi al lucrurilor») – dacă vom considera subiectul creator ca absolut (adică numai în relaţia sa cu ceea ce este creat) – limbajul este echivalabil poeziei, dat fiind că şi poezia corespunde tocmai înţelegerii intuitive a fiinţei. Asemeni limbajului, şi poezia ignoră distincţia dintre adevărat şi fals, dintre existenţă şi inexistenţă: atât limbajul, cât şi poezia sunt «anterioare» (preliminare) acestor distincţii. Pe de altă parte, poezia, ca şi limbajul, este aprehensiune a universalului în individual, obiectivare a conţinuturilor intuitive ale conştiinţei." (Coşeriu 1971/2009: 164-165). Spre deosebire de poezie (sau de artă în general), limbajul mai are şi dimensiunea alterităţii. După Coseriu, limbajul prezintă cinci universalii: *creativitatea*, *semanticitatea*, *alteritatea*, *istoricitatea* şi *materialitatea*. Primele trei sunt universalii primare, ultimele două sunt universalii secundare, derivate din cele dintâi. Creativitatea este specifică tuturor formelor de cultură (religie, artă, filozofie etc.), nu doar limbajului, pe câtă vreme alteritatea («faptul de a fi cu altul», cf. lat. *alter* 'altul') *este caracteristică numai limbajului*. Creativitatea conduce la varietatea din limbaj şi la schimbarea/înnoirea neîncetată a acestuia. Alteritatea, în schimb, asigură omogenitatea limbajului, fiindcă limbajul este întotdeauna îndreptat spre alte conştiinţe/alţi subiecţi (*ibid*.: 165).

Cele spuse de Coseriu au produs nedumerire în mintea unor cercetători. Dacă arta în genere nu cunoaşte dimensiunea alterităţii, înseamnă că nici literatura (sau poezia în sens larg), ca „artă a cuvântului" nu prezintă alteritate? Să nu fie scriitorul interesat deloc de felul în care textul său este receptat de cititori? În definitiv, textul nu este tot limbaj?

[20] Mai pot fi amintiţi, pentru o concepţie similară, Vico, Hegel şi Heidegger.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

5.3.1. Un fost discipol al lui Coseriu, Alberto Zuluaga – într-o recenzie destul de critică, vizând ediţia spaniolă a *Lingvisticii textului* (*Lingüística del texto*) publicată în 2007 de către Óscar Loureda –, se arată surprins, încercând să combată afirmaţiile lui Coseriu: „En mi sentir, la concepción según la cual «en poesía no está dado también el otro, la poesía no está dirigida a otro, el poeta no cuenta con el otro» (pág. 172) [Zuluaga citează într-o manieră neglijentă, modificând textul coserian din ediţia lui Loureda; sau poate că vrea să corecteze versiunea spaniolă, prin raportare la originalul din limba germană; în orice caz, ideea înfăţişată este corectă, n.m. C.M.], no puede aceptarse así no más. Pues parece contradecir la alteridad esencial, constitutiva del ser humano y del lenguaje; Coseriu mismo dice que «el sujeto creador de lenguaje presupone otros sujetos, la conciencia creadora de lenguaje es una conciencia abierta hacia otras». Me pregunto si ese «mero objetivarse el sujeto» (su definición de lenguaje poético, como lenguaje autónomo) no implica intrísecamente un contar-con-el-otro, en otras palabras: objetivarse el sujeto es, en esencia, un expresarse-para-el-otro. Esto vale hasta en los monólogos." (Zuluaga 2012: 143-144).

5.3.2. Oana Boc, având o temeinică pregătire în lingvistica textuală coseriană, susţine că – deşi poezia suspendă în mod necesar alteritatea pentru a-şi păstra caracterul de creaţie absolută – „există totuşi o *alteritate* de grad secund în *poezie*, în măsura în care limba, prin conţinutul său propriu care este semnificatul, «rămâne punctul de plecare»" (Boc 2007: 31). În opinia sa, afirmaţiile lui Coseriu nu trebuie înţelese în sensul că „alteritatea este negată în poezie" (*ibid.*); dimpotrivă, „intersubiectivitatea (alteritatea) în poezie trebuie să fie înţeleasă ca o proiecţie a subiectivităţii creatoare (absolute) înseşi" (*ibid.*: 32). Se pare că lucrurile ar trebui văzute în felul următor: „Cititorul de poezie devine el însuşi un subiect absolut, iar poetul îşi asumă această dimensiune a intersubiectivităţii ca pe o proiecţie a propriei subiectivităţi. Remarcăm faptul că, în această înţelegere, intersubiectivitatea se apropie, într-o anumită măsură, de accepţiunea humboldtiană: «le lecteur d'un poète doit être, en quelque façon, poète lui-même» (J. Trabant)" (*ibid.*: 32-33).

5.3.3. Se ştie că noţiunea de «alteritate» a fost preluată de Coseriu de la lingvistul italian A. Pagliaro, însă critica efectuată împotriva punctului de vedere estetic crocean îi aparţine savantului român. Ar fi cu totul naiv să credem – împreună cu Alberto Zuluaga – că lui E. Coseriu i-ar fi scapat „contradicţia" semnalată, mai ales că el îşi expune concepţia în aceeaşi termeni de mai multe ori. Pare-mi-se că Oana Boc este mai apropiată de interpretarea corectă...

Revin la ipoteza anterioară: să presupunem că E. Coseriu ar fi citit cartea *The Principles of Art* a lui Collingwood. Ce ar fi găsit acolo în legătură cu această problemă? Exact elementele de care ar fi avut nevoie pentru a depăşi viziunea lui Croce. Marea greşeală pe care o fac unii este aceea de a crede că filozoful britanic aplică în mod servil ideile estetice ale lui B. Croce. Nicidecum! Collingwood îi este, într-adevăr, îndatorat gânditorului italian pentru unele concepte şi distincţii de bază care l-au ajutat să-şi articuleze pe un fundament solid teoria estetică, dar, în acelaşi

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

timp, el dezvoltă puncte de vedere originale, neurmându-şi prietenul în orişice privinţă.

Bunăoară, chiar dacă nu are un termen anume pentru a desemna «alteritatea» sau absenţa acesteia din opera de artă, el explică foarte convingător cum se desfăşoară comunicarea dintre artist şi publicul/receptorul său: „If what he wishes to do is to express his emotions intelligibly, he has to express them in such a way as to be intelligibly to himself; his audience is then in the position of persons who overhear him doing this. Thus the stimulus-and-reaction terminology has no applicability to the situation." (Collingwood 1958: 111). Aşadar, receptorii au statutul unor persoane care „trag cu urechea". Collingwood revine mai încolo asupra chestiunii, menţionând şi ideea identităţii dintre artă şi limbaj: „For *art*, on this theory [= teoria lui R.G.C., n.m., C.M.], *is the expressions of emotions, or language* [s.m., C.M.]. Now language as such is not necessarily addressed to anyone. The artist as such, therefore, is a person who talks or expresses himself, and his expression in no way depends upon or demands the co-operation of an audience." (*ibid.*: 300).

Dacă arta este formă internă, de conştiinţă, cum se face totuşi că artistul simte nevoia să comunice experienţa sa şi altor oameni? („It seems to be a normal part of the artist's work that he should communicate his experience to other people" [*ibid.*]) De ce o „toarnă" într-o substanţă concretă (în „something bodily and perceptible")? Pentru că şi acest lucru face parte din procesul artistic: „…a good painter – any good painter will tell you the same – paints things because until he has painted them he doesn't know what they are like" (*ibid.*: 304).

În permanenţă, Collingwood atrage atenţia asupra deosebirilor dintre arta autentică şi arta ca „meşteşug" (*craft*), ce ţinteşte amuzamentul, numind „tehnical theory" orice abordare îndreptată asupra celei de-a doua. De aceea, artistul preocupat de arta adevărată nu trebuie să caute aprobarea publicului pentru ceea ce face: „An artist need not be a slave to the technical theory, in order to feel that his audience's approbation is relevant to the question whether he has done his work well or ill." (*ibid.*: 313); şi aceasta în pofida faptului că „every artist knows that publication of some kind is a necessity to him." (*ibid.*)[21].

Acceptând ideea lui Collingwood, potrivit căreia receptarea operelor artistice se face printr-un fel de „tras cu urechea", se cuvine să ne întrebăm cum are loc, efectiv, înţelegerea sensului lor, cum se ajunge la interpretarea corectă a acestora. Ei bine, Collingwood este încredinţat că – indiferent că e vorba de o prelegere ştiinţifică, de un concert de muzică clasică etc. – avem de-a face cu un act

[21] Cum ar spune Coseriu, „există o etică a artei, care printre altele înseamnă a nu face concesii din motive externe intuiţiei artistice şi de a realiza arta aşa cum trebuie să fie realizată, ceea ce, de altfel, fiecare artist care se respectă o înţelege, fiindcă se consideră pe sine însuşi ca subiect universal, care pictează aşa cum trebuie să picteze şi care spune: «Aşa se pictează!» şi nu spune: «Eu pictez aşa fiindcă aşa îmi cer cei care mă plătesc» – de exemplu – sau «Aşa îmi cer cei pe care trebuie să-i măgulesc ca să obţin o poziţie în societate» ş.a.m.d." (Coşeriu 1994: 165).

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

hermeneutic prin care reconstituim în mintea noastră ceea ce a gândit artistul: „In each case, what we get out of it is something which we have to reconstruct in our own minds, and by our own efforts…" (*ibid.* : 141). La fel se întâmplă, de altfel, spune Collingwood, şi în cazul comunicării obişnuite/banale, de zi cu zi (*ibid.*: 251).

5.3.4. În lumina celor discutate până acum, se pare că este necesar să distingem două tipuri de alteritate: a) *alteritatea lingvistică* – cea inclusă de Coseriu printre universaliile primare ale limbajului şi b) „*alteritatea fundamentală a omului*", admisă şi de Coseriu (vezi *supra*, 3.2.1., citatul din prelegerea ieşeană), în accepţia consemnată de J. Trabant, cu referire la Humboldt (vezi *supra*, 5.3.2.). Alteritatea lingvistică se manifestă idiomatic (în cadrul limbii istorice, dar exprimată întotdeauna la nivel individual), în vreme ce *alteritatea fundamentală a omului* (deşi are nevoie şi ea de limbaj ca să existe) trece dincolo de posibilitatea de a înţelege un simplu mesaj lingvistic, înglobând capacitatea universală a omului[22] de a reconstrui în mintea sa gandurile altora (fie că-i vorba de artă, ştiinţă etc.).

6. În încheiere, mă voi ocupa şi de un aspect privitor la atitudinea corectă a omului de ştiinţă în faţa teoriilor formulate de confraţii săi. Cu diverse prilejuri, Coseriu a expus *principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, adică principiile care l-au călăuzit pe el în activitatea de cercetare (vezi Coşeriu 1993/2008): principiul realismului, principiul umanismului (sau al cunoaşterii originare), principiul tradiţiei, principiul antidogmatismului şi principiul binelui public (sau al responsabilităţii sociale). Dintre acestea, mă voi opri doar la penultimul. *Principiul antidogmatismului* cere să manifestăm generozitate faţă de părerile celorlalţi, chiar dacă observăm că în teoriile lor se produc devieri de la principiul realismului. Pe toţi trebuie să-i socotim oameni de bună credinţă, care au văzut anumite lucruri bune referitoare la obiectul cercetat, dar se cuvine, totodată, să arătăm unde se produc acele devieri. Nicio greşeală nu e doar greşeală (*ningún error es solo error*, spunea Coseriu, reluând o constatare făcută de Croce), de aceea trebuie să căutăm sâmburele de adevăr din respectivele teorii (să vedem în ce sens au dreptate), să nu le respingem în bloc, ci să încercăm să le înţelegem din interiorul lor (ceea ce nu este, adesea, prea uşor), păstrând ce este viabil.

Atitudinea în cauză este recomandată şi de Collinqwood în mod explicit. Las citatele să vorbească de la sine, fără alte comentarii:

• „To a person who knows his business as scientist, historian, philosopher, or any kind of inquirer, the refutation of a false theory constitutes a positive advance in his inquiry. It leaves him confronted, not by the same old question over again, but by a new question, more precise in its terms and therefore easier to answer." (Collingwood 1958: 106);

[22] Fie şi parţial, ideea poate fi exprimată şi prin cuvintele lui Terentius: *Homo sum, humani nihil a me alienum puto*.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

• „Where the refuted theory, even though untrue as a whole, is not completely idiotic, and where the person who has refuted it is reasonably intelligent and reasonably painstaking, the upshot of his criticism can always be expressed in some such form as this: «The theory is untenable as regards its general conclusions; but it has established certain points which must henceforth be taken into account»." (*ibid.*);

• „An erroneous philosophical theory is based in the first instance not on ignorance but on knowledge. The person who constructs it begins by partially understanding the subject, and goes on to distort what he knows by twisting it into conformity with some preconceived idea." (*ibid.*: 107)[23].

Citatele de mai sus fac parte tot din *The Principles of Art*. Astfel de consideraţii se vor fi găsind şi în alte lucrări ale lui Collingwood şi nu doar în legătură cu acest singur principiu. Astfel de recomandări se vor fi aflând, disparate, şi prin opera altor gânditori frecventaţi de Coseriu (şi l-aş putea indica, în acest sens, cel puţin pe John Dewey). Le-am selectat numai pe acestea însă, întrucât îndeamnă şi ele la practicarea unei hermeneutici *sui generis*.

Bibliografie

Boc 2007: Oana Boc, *Textualitatea literară şi lingvistica integrală. O abordare funcţional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi şi Apollinaire*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2007.

Collingwood 1956: R.G. Collingwood, *The Idea of History* [1946], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1956.

Collingwood 1958: R.G. Collingwood, *The Principles of Art* [1938], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1958.

Collingwood 1960: R.G. Collingwood, *The Idea of Nature* [1945], London – Oxford – New York, Oxford University Press, 1960.

Collingwood 1998 = R.G. Collingwood, *O autobiografie filosofică* [1939], Traducere din limba engleză de Florin Lobonţ şi Claudiu Mesaroş, s.l., Editura Trei, 1998.

Coşeriu 1971/2009: Eugeniu Coşeriu, *Teze despre tema „limbaj şi poezie"* [1971], în Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2009, p. 161-166.

Coseriu 1972/1977: Eugenio Coseriu, *Sobre la tipología lingüística de Wilhelm von Humboldt. Contribución a la crítica de lo tradicional en la historia de la lingüística* [1972], în Eugenio Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje. Estudios de historia de la lingüística*, Gredos, Editorial Gredos, 1977, p. 142-184.

Coseriu 1979/1988: Eugenio Coseriu, *Humanwissenschaften und Geschichte. Der Gesichtspunkt eines Linguisten* [1979], republicat în *Energeia und Ergon. Sprachliche Variation* –

[23] În aceste condiţii, adevărul poate fi separat de fals utilizând „a special method of analysis": „This consists in isolating the preconceived idea which has acted as the distorting agent, reconstructing the formula of the distortion, and re-applying it so as to correct the distortion and thus find out what it was that the people who invented or accepted the theory were trying to say." (Collingwood 1958: 107).

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu, editat de J. Albrecht, J. Lüdtke şi H. Thun, vol. I: *Schriften von Eugenio Coseriu (1965-1987)*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1988, p. 111-120.

Coseriu 1979/2004: Eugenio Coseriu, *„**το ἕν σημαίνειν**". Bedeutung und Bezeichnung bei Aristoteles* [1979], în Coseriu 2004a: 63-71.

Coseriu 1987/2006: Eugenio Coseriu, *Lenguaje y política* [1987], în Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*, Pamplona, EUNSA, 2006, p. 35-56.

Coşeriu 1992: *„A gândi independent este cel mai preţios lucru pentru un tânăr". Un dialog cu Eugen Coşeriu despre idealul paidetic*, realizat de Eugen Munteanu", în „Cronica", 1992, nr. 11, p. 6-7 [I] şi nr. 12, p. 12, 15 [II]).

Coşeriu 1993/2008: Eugeniu Coşeriu, *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate şi creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Iaşi, Editura Institutul European, 2008, p. 17-27 [text preluat din volumul *Omul şi limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» din Iaşi, t. XXXVII/XXXVIII, secţia III e, Lingvistică (1991-1992), Iaşi, 1993, p. 11-18; transcrierea de pe bandă magnetică a fost făcută de Eugen Munteanu].

Coşeriu 1994: Eugen Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe (1992-1993)*, ca supliment al publicaţiei „Anuar de lingvistică şi istorie literară", T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iaşi, 1994.

Coşeriu 1996: *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coşeriu, realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996.

Coseriu 1997a: Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, *«Die Sachen sagen, wie sie sind…». Eugenio Coseriu im Gespräch* [1994-1995], Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.

Coseriu 1997b: Eugenio Coseriu, *Estetica lui Blaga în perspectivă europeană*, în *Eonul Blaga. Întâiul veac*, Culegere de lucrări dedicată Centenarului Lucian Blaga (1895-1995) îngrijită de Mircea Borcilă, Bucureşti, Editura Albatros, 1997, p. 17-32.

Coseriu 2000: Eugenio Coseriu, *Sobre el aprendizaje y la enseñanza de las lenguas* [1995], în „Moenia. Revista lucence de lingüística & literatura", Lingüística, vol. 5, 1999, p. 127-134.

Coseriu 2004a: Eugenio Coseriu, *Der Physei-Thesei-Streit. Sechs Beiträge zur Geschichte der Sprachphilosophie*, Herausgegeben von Reinhard Meisterfeld, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2004.

Coşeriu 2004b: Eugeniu Coşeriu, *Universul din scoică* [1998 şi 2001], Interviuri realizate de Gheorghe Popa, Maria Şleahtiţchi şi Nicolae Leahu, Chişinău, Editura Ştiinţa, 2004.

Coşeriu 2004c: Eugenio [sic!] Coşeriu, *Prelegeri şi seminarii la Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu* [1998-1999], Texte consemnate, cuvânt înainte şi anexă de Doina Constantinescu, Sibiu, Editura Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu, 2004.

Coseriu 2010: Eugenio Coseriu, *Storia della filosofia del linguaggio*, Edizione italiana a cura di Donatella Di Cesare, Roma, Carocci editore, 2010.

Coşeriu 2011: Eugeniu Coşeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, Ediţie nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, Versiune românească şi indice de Eugen Munteanu şi Mădălina Ungureanu, Cu o prefaţă la ediţia românească de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011.

Croce 1970: Benedetto Croce, *Estetica privită ca ştiinţă a expresiei şi lingvistică generală. Teorie şi istorie* [1902], Traducere: Dumitru Trancă, Studiu introductiv: Nina Façon, Bucureşti, Editura Univers, 1970.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)

Croce 1971: Benedetto Croce, *Breviar de estetică. Estetica in nuce* [1912], Traducerea lucrării: Eugen Costescu, Studiu introductiv: N. Tertulian, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971.

Gadamer 2001: Hans-Georg Gadamer, *Adevăr şi metodă*, Traducere de Gabriel Cercel şi Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Bucureşti, Editura Teora, 2001.

Munteanu C. 2012: Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coşeriană. Teorie, aplicaţii şi interviuri*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, 2012.

Munteanu E. 1993: Eugen Munteanu, *Componenta aristotelică a gândirii lingvistice coseriene*, în vol. *Omul şi limbajul său. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu*, număr special din AUI, lingvistică, tom. XXXVII-XXXVIII (1991-1992), Iaşi, 1993, p. 73-81.

Pânzaru 1999: Ioan Pânzaru, *Practici ale interpretării de text*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.

Zuluaga 2012: Alberto Zuluaga, recenzie la Eugenio Coseriu, *Lingüística del texto. Introducción a la hermenéutica del sentido*, Edición, anotación y estudio previo de Óscar Loureda Lamas, Arco/Libros, Madrid, 2007, în „Language Design: Journal of Theoretical and Experimental Linguistics", vol. 14, 2012, p. 133-150.

BDD-V3604 © 2013 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:47:49 UTC)